

ІСТОРИКО-ТЕОРЕТИЧНИЙ КОНТЕКСТ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСНОВ ЗАГАЛЬНОЇ МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ УЧНІВ

Микола Євтух

*доктор педагогічних наук, професор,
дійсний член Національної академії педагогічних наук України,
академік-секретар Відділення вищої освіти НАПН України;*

Тетяна Дорошенко

*доктор педагогічних наук, доцент,
Чернігівський національний педагогічний університет
імені Т.Г. Шевченка*

У параграфі простежено тенезу розвитку загальної музичної освіти учнів на основі ретроспективного аналізу зарубіжної та вітчизняної педагогічної думки, що дозволило зробити висновок щодо набуття категорією «музична освіта» свого повноцінного значення в процесі історичного розвитку всіх музично-педагогічних явищ.

Історико-теоретичний контекст підготовки майбутніх учителів початкової школи до музично-освітньої діяльності дозволив виявити основні соціально-економічні, культурно-політичні, геоструктурні та музично-освітянські передумови розгортання цього процесу. Зазначено, що основою для періодизації такої підготовки, у першу чергу, слугували зміни, що відбувалися в початковій школі. Тому на кожному етапі історичного розвитку шкільна освіта була розглянута як замовник підготовки майбутнього вчителя. У визначенні об'єктивних передумов удосконалення підготовки майбутніх учителів початкової школи до забезпечення основ загальної музичної освіти учнів набув особливого значення розгляд шляхів розвитку освіти, аналіз упроваджених в освітню практику тогочасних освітніх директив, які позначилися на розвитку загальної музичної освіти та викликали необхідність удосконалення підготовки педагогічних кадрів до музичного виховання школярів, залучення їх до музичної культури в навчально-виховному процесі, визначення етапів розвитку процесу підготовки

майбутніх учителів початкової школи до музично-освітньої роботи з молодшими школярами.

Аналіз проблем підготовки вчителя початкової школи дав підстави для висновку про глибоке дослідження питань розвитку особистості вчителя, історії розвитку вітчизняного та світового досвіду підготовки вчителя загальноосвітньої школи, вивчення сутності педагогічних нововведень у вищій освіті та розроблення оновленого змісту педагогічної освіти.

На підставі вивчення та аналізу історичних матеріалів зроблено висновок, що прогресивна концепція музичної освіти базувалась на нових методологічних засадах національного відродження, зростання естетичного складника підготовки майбутніх учителів, що значно збагатило та урізноманітнило процес музично-освітнього розвитку вчителів, у тому числі немусичних спеціальностей на педагогічних факультетах.

Ключові слова: *загальна музична освіта, майбутні вчителі початкової школи, підготовка, об'єктивні передумови, генеза розвитку, учні.*

Державні законодавчі документи (Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті, Державна програма «Вчитель», Концептуальні засади розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції в європейський освітній простір, Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 р., Закон України «Про вищу освіту», прийняті впродовж останніх років, присвячені радикальній модернізації освіти, в основу якої покладено гуманізацію й демократизацію всієї системи освіти, її складових елементів. У цих документах зацентровано увагу на доцільності створення культуровідповідного навчально-виховного простору у вищій педагогічній школі, на активізації творчої самореалізації майбутніх фахівців. Посилення в цих документах культуротворчої функції освіти спрямовує підготовку вчителів на набуття компетентності в мистецькій галузі, зокрема в її музичному напрямі, для забезпечення гуманістичної спрямованості освіти школярів. У цьому контексті актуалізується підготовка майбутніх учителів початкової ланки освіти щодо надання

можливості загального музичного розвитку та музичної освіти дітям з перших років навчання в загальноосвітній школі.

Аналізуючи у своїх дослідженнях закономірності цілісного розвитку художньої культури, у межах якої постає проблема готовності майбутніх учителів початкової школи до забезпечення основ загальної музичної освіти, вчені обґрунтовано переконують в тому, що «музика буде відігравати дедалі більшу роль як у художній культурі, так і за її межами, оскільки подальше зростання ролі в людському житті науки, абстрактного мислення, пізнання законів буття породжуватиме дедалі гострішу потребу в урівноваженні цього напрямку розвитку людини активізацією її емоційної сфери, її духовних почуттів, її здатності не лише мислити, а й переживати» [1, с. 66].

Видатні педагоги вважали мистецтво, зокрема музику, могутнім засобом естетичного виховання людини та розвитку її особистості в цілому. Через музичні твори передавалась специфічно-музична чуттєво-емоційна інформація. Видатні філософи та педагоги всіх часів указували на важливість застосування музики у вихованні дітей (Боецій, Я. А. Коменський, Конфуцій, Ж.-Ж. Руссо, В. Сухомлинський та багато інших).

Ретроспективний аналіз зарубіжної та вітчизняної педагогічної думки довів, що основним чинником становлення музичної освіти та підготовки вчителів початкової школи є розуміння того, що категорія «музична освіта» використовувалась в історії педагогіки поруч із категоріями «музичний розвиток» і «виховання» та своє повноцінне значення отримала в процесі історичного розвитку всіх музично-педагогічних явищ.

Розглядаючи цей процес, О. Лобова, наприклад, пропонує свій варіант поетапного структурування музичної освіти. Беручи до уваги науково-методичні погляди у сфері музичного навчання школярів (Е. Абдуллін, О. Апраксина, Л. Арчажникова, О. Михайличенко, Г. Падалка, О. Ростовський, О. Рудницька), вона виділяє три етапи генези загальної музичної освіти (донауковий, формування наукових засад, становлення і розвиток системи формування музичної культури) [2, с. 7-9]. Автор наголошує, що вже в Стародавній Греції склались передумови подальшого «розподілу музичного навчання на два

види, які стали прообразами сучасних інституцій загальної та професійної освіти [2, с. 12].

Фундацію теоретичних засад загальної музичної освіти школярів продовжили (XVII-XIX століття) ідеї визначних педагогів (Я. А. Коменський, Й. Песталоцці, Ж.-Ж. Руссо, Й. Гербарт, Ф. Фребель та ін.). Завдяки дослідженням науковців були висвітлені перші спроби Я. Коменського обґрунтувати основи загальної музичної освіти та розвитку школярів, що вимагали «одночасно розвивати і голову, і мужність, і почуття прекрасного» [3]. Обстоюючи думку про необхідність загального музичного виховання, великий гуманіст уважав, що в школі другого ступеня музичні заняття мають проводитися в початкових класах щодня й для всіх дітей. У змісті музичних занять було запропоновано вивчення гам, ключів, сольфеджіо, співу, вивчення багатоголосної музики, навчання гри на музичних інструментах [3].

Важливим для нашого ретроспективного аналізу є кінець XIX – початок XX ст. У цей період розвивались цікаві реформаторські ідеї. За свідченнями багатьох дослідників (І. Петрової, А. Сбруєвої, О. Сухомлинської з'явилися експериментальна педагогіка (Е. Мейман, Е. Торндайк); вільне виховання (Л. Гурліт, М. Монтесорі); педагогіка особистості (Е. Вебер, Г. Гаудін) та інші.

У XX ст. розвиток загальної музичної освіти ґрунтувався на досягненнях попередніх періодів історичного поступу, характеризувався визнанням музики засобом розвитку та виховання особистості та предметом спеціального дослідження. Цей період підтвердив сповідування ідеалів гуманізму, поваги до особистості дитини. Серед зарубіжних педагогів визначними постатями для історії педагогіки стали засновники гуманістичних ідей М. Монтесорі, С. Френе, Р. Штайнер, діяльність яких можна вважати витоками сучасного розуміння особистісно-орієнтованого навчання, що є основною ідеєю для прогресивних діячів у справі розвитку загальної музичної освіти.

Аналізуючи музично-естетичні ідеї та погляди прогресивних педагогів стосовно загальної музичної освіти та музичного розвитку, необхідно згадати видатних педагогів-музикантів: Е. Жак-Далькроз, К. Орф, З. Кодай. Їх ідеї заслужено вважають-

ся визначальними в становленні й розвитку загальної музичної освіти в Україні та світової музичної освіти ХХ століття. Не зупиняючись детально на їхніх функціонально-освітніх системах, які вже достатньо висвітлені самими творцями ідей та вивчені сучасними дослідниками, зробимо висновок, що історична традиція розвитку музичної освіти визначає особливе значення музики в становленні особистості школяра.

Аналіз досліджень, присвячених вивченню стану сучасної музичної освіти в зарубіжних країнах (Т. Латишева, Л. Масол, Г. Ніколаї, І. Сташевська та інші), дає змогу визначити системно-функціональні особливості мистецького навчання в загальноосвітніх закладах декількох країн (Великобританія, Польща, Німеччина, Франція).

Розкриваючи велике значення музичної освіти та виховання педагога різних країн відзначали таке функціональне призначення музичного мистецтва: одночасний розвиток інтелекту, емоцій та здоров'я дітей (Я. Коменський, Р. Штайнер, М. Монтессорі); виховання вільної індивідуальності, саморозвиток (Ж.-Ж. Руссо, С. Френе); розвиток логічного мислення та вроджених задатків (Й. Песталоцці, Д. Дьюї); засіб формування характеру (Й. Герbart); розвиток «почуття художнього» (Р. Штайнер).

Вітчизняна загальна музична освіта має своє коріння й створювалась віковим досвідом народного музичного виховання. Історію становлення та розвитку музичної освіти дітей і молоді досліджували С. Горбенко, Т. Медвідь, О. Михайличенко, В. Найда, О. Овчарук, В. Шульгіна та інші. Історія української освіти сягає давнини, коли основні прояви музичної діяльності спостерігались у народних святах, де відбувалась демонстрація та випробовування музично-творчих можливостей молоді. Найяскравіше це проявлялось під час обрядових свят. Починаючи з родинних традицій, народних свят відбувалось поступове та систематичне залучення дітей до музичного мистецтва.

В українській педагогіці система залучення дітей до музичного мистецтва формувалася послідовно протягом багатьох століть. Не можна залишити поза увагою музичне навчання в братських школах (ХVI – ХVII ст.), у яких викладалися «сім вільних мистецтв». Сюди входила й музика та вивчався духов-

ний спів [4, с. 66]. Встановлено, що мала позитивний вплив і світська музична освіта, яка розвивалась при дворах князів. З огляду на нашу проблему, вагомими є демократичні й гуманістичні принципи навчання, які розвивались історично та сприяли сучасному розумінню освітньо-виховних процесів стосовно особистості учня в початковій школі.

Осередками музичної освіти були і козацькі школи (та спеціальні школи хорового співу, які пізніше стали музичними школами), що вплинуло на розвиток української музичної освіти. Завдяки кобзарському мистецтву виник жанр української думи. В них відобразились музично-літературні незвичні образи та історичні події, світогляд, культура народу. Існували музики й при козацьких общинах (сурмачі, оркестр).

Виникнення музичної педагогіки як методологічної бази музичної освіти в Україні дослідники датують початком XVII ст., що було пов'язано зі створенням перших посібників з навчання церковного співу. Зокрема, велику роль у розбудові музичної освіти в Україні відіграв музичний діяч, композитор, видатний творець партесної музики та педагог М. Дилецький, автор першого посібника з музичного навчання церковного співу (XVII ст.), за свідченнями М. Боровика, Н. Герасимової-Персидської, О. Михайличенка.

Великий вплив на становлення музичної освіти в Україні мав розвиток професійної музичної освіти.

На розвиток загальної музичної освіти в Україні вплинули концерти хорових колективів, які виконували просвітницьку роботу. Розвиток цієї діяльності опосередковано формував позитивне ставлення до мистецтва, усвідомлення значення музичного виховання в поглибленні духовного світу особистості. Свої погляди з музикою пов'язували видатні постаті української культури (С. Литвинов, О. Мазуркевич, С. Русова, ін.).

В історії педагогічної думки XVIII ст. одне з чільних місць належить педагогічній спадщині й просвітницькій діяльності видатного педагога-наставника, філософа, музиканта й просвітителя Григорія Савича Сковороди (1722-1794). Згідно з періодизацією педагогічної думки в Україні, розробленою та обґрунтованою академіком О. Сухомлинською, педагогічні погляди Г. Сковороди склалися й розвивалися в період педагогіки й

школи Козацької доби (українського бароко), хронологічні межі якого охоплюють другу половину XVII – XVIII ст. [5].

Музична освіта в XIX ст. формувалася під впливом наукових відкриттів і творчих досягнень, піднесення й розквіту літератури, музики, образотворчого мистецтва. На її розвитку позначилось поступове зростання ролі різних освітніх закладів (приватні, міські, державні). Проте, характерним для цього періоду був розвиток музичної освіти в приватних помешканнях аристократії (приватні пансіони, музичні класи, хори, оркестри).

Вагомий внесок у розвиток музичної освіти зробив К. Ушинський (1824-1871), М. Драгоманов, Леся Українка. Співзвучні з ідеями Лесі Українки й педагогічні погляди Миколи Лисенка, який указував на необхідність застосування української народної культурної спадщини. Українська пісенна культура, народні мелодії з їхньою оригінальністю й національною своєрідністю визначили стиль і спрямування творчості М. Лисенка, стали для нього постійним і невичерпним джерелом натхнення. М. Лисенко суттєво збагатив дитячий музичний репертуар збірками народних пісень, дитячими операми, які й сьогодні займають гідне місце в програмах з музичного мистецтва для початкових класів.

Друга половина XIX ст. – доба панування української народної пісні. Видатні музиканти, учені-фольклористи, виконавці беруть активну участь у збиранні народної пісні, її художній обробці, виявленні її особливостей. Особливе місце в справі збирання, гармонізації та творчого використання народної пісні належить М. Лисенкові. Він видав 7 випусків пісень для голосу з фортепіано, безліч обробок народних пісень для хору, збірку народних ігор і дитячих пісень «Молодощі», 5 випусків обрядових пісень. Саме цикл «Молодощі» високо оцінили сучасники. М. Лисенку «належить розробка новаторської на той час системи музичної освіти: пріоритетність музичного розвитку особистості...» [4, с. 452].

З середини XIX ст. питання про музичне виховання стало предметом обговорення на державному рівні. Розглянуті ідеї визначних діячів, педагогів містили однакові думки щодо необхідності побудови навчання школярів з використанням освітньо-виховних можливостей музики, що могло повною

мірою реалізуватись у системі загальної музичної освіти школярів. У другій половині XIX ст. зросла увага до підвищення рівня музичної освіти населення, унаслідок чого були створені приватні музичні школи, гуртки, музичні класи тощо, «на кінець XIX ст. у педагогічних колах визнавали необхідність побудови навчання з урахуванням можливостей музики щодо реалізації її художньо-виховного та розвивального потенціалу, а особливою гостротою набуло питання про створення системи загальної музичної освіти» [6, с. 43].

Становлення системи масової музичної освіти відбулося в післяреволюційний період. Спираючись на історичні документи (постанова Наркомпросу УРСР) та дослідження науковців, зазначимо, що в післяреволюційний період (1919 р.) одним із п'яти предметів, які вивчались у початковій школі (1-4 класах), були «співи» (2 год. на тиждень). Отже, підкреслимо, що співи були обов'язковим складником навчальних планів загальноосвітніх закладів.

У розвитку музичної освіти та музичного виховання особистості корисними стали розробки, здійснені психологами Л. Виготським, Б. Тепловим, П. Якобсоном, які підкреслювали, що основи музичної культури закладаються в період дитинства. Тому музична діяльність у навчально-виховних закладах має бути спрямована здебільшого на накопичення музичних вражень, сприйняття дитиною художньо цінних зразків музичного мистецтва.

На межі XIX та XX ст. було покладено початок розбудови музичної освіти. Саме цей період визначився становленням загальної музичної освіти, а точніше, появою прогресивних думок стосовно організації та функцій загальної музичної освіти в загальноосвітній школі, безпосередньо в початковій школі. Уроки співів мали на меті духовний розвиток учнів, становлення дитини як особистості. Функції музичної освіти зосереджувались навколо формування спеціальних музичних здібностей і розуміння музичного мистецтва як засобу духовного розвитку школяра.

У кінці XIX – на початку XX ст. у вітчизняній педагогіці набули поширення прогресивні ідеї діячів галузі музичної освіти. Відтоді бере початок розвиток теорії музичного навчання

та виховання, про що свідчать роботи Б. Асаф'єва, Б. Яворського та інших [7; 8].

Видатні українські педагоги-музиканти (М. Верховинець, М. Леонтович, М. Лисенко, К. Стеценко, Б. Яворський та ін.) розробляли й видавали музичні посібники, нотні збірки, методичні вказівки з музичного виховання та навчання. Це безпосередньо вплинуло на прогресивний розвиток музично-естетичної думки в Україні, формування національних засад музично-естетичного виховання. К. Стеценко створив «Проект програми по співам в Єдиній школі». Уперше в історії вітчизняної музичної освіти з'явилась концептуально нова національна за змістом програма, в основу якої було покладено положення про українську пісню як могутній чинник національного виховання дитини. Музична дисципліна, що мала назву «Співи», уперше набула статусу обов'язкової й була введена до навчальних планів шкіл від початкового до вищого ступеня обсягом 2 години на тиждень [9].

На вказаний період також припадає зародження ідей уведення музичної освіти в діяльність загальноосвітніх навчальних закладів (М. Леонтович, К. Стеценко). М. Леонтович створив «Практичний курс навчання співу у середніх школах України» [10] з музичними ілюстраціями. Особливу цінність для музичної освіти дітей мав посібник «Весняночка» В. Верховинця [11], до якого увійшли пісні-ігри, зібрані в народі та створені М. Лисенком, М. Леонтовичем, К. Стеценком, П. Козицьким.

Активна діяльність видатних діячів музичного мистецтва, педагогів у складних соціально-економічних умовах початку ХХ ст., що гальмували розвиток загальної музичної освіти, не змогла запобігти шкідливим впливам історичних подій і підняти її рівень до достатнього. Не сприяла розвитку загальної музичної освіти й тяжка ситуація, спричинена Другою світовою війною (1939-1945 рр.). Але вже з 1948 р. музична освіта розбудовувалась завдяки активній діяльності О. Апраксіної, інших музикантів-педагогів. Із середини ХХ ст. (у 1965 р. уроки мали назву «Музика») загальна музична освіта почала активно розвиватись, вбираючи кращі надбання світового досвіду музичної освіти школярів (З. Кодай, Е. Жак-Далькроз, К. Орф). Нагадаємо, що із системою Е. Жак-Далькроза мали багато

спільного методичні ідеї українських музичних педагогів: Василя Верховинця та Станіслава Людкевича.

Розкриваючи еволюцію поглядів видатних педагогів на загальну музичну освіту, звертаємось до концептуальних положень видатного українського педагога В. Сухомлинського, який поставив у центр виховання своїх ідей самоцінність особистості дитини й розробив цілісну систему всебічного розвитку школяра.

Продовжив найкращі ідеї минулого та створив власну концепцію музичної освіти школярів Д. Кабалевський, який уважав, що урок музики має бути уроком мистецтва. Сучасні дослідники вважають цю концепцію «вінцем музичної педагогіки ХХ ст.», оскільки вона ввібрала ідеї попередників і ґрунтується на міцних методологічних підвалинах сучасних наук: музикознавства, педагогіки, психології, соціології тощо. Педагогічну концепцію Д. Кабалевського складають положення щодо мети музичного виховання, його основи, змісту, завдань, принципів і методів музично-освітньої роботи, які в сукупності утворюють струнку методичну систему музичної освіти школярів. Ця концепція деякою мірою визначає сучасне бачення функції музичного мистецтва в загальноосвітній школі, що для нашого дослідження важливо, оскільки її метою є забезпечення основ музичної освіти й учнів початкової школи.

У сучасних умовах неоднорідного розвитку художніх явищ, засилля поп-культури музична освіта в початковій школі має стати основою формування художніх смаків школярів, їхньої здатності до адекватної естетичної реакції на твори мистецтва (В. Сухомлинський, Г. Падалка, О. Ростовський, О. Рудницька, Л. Хлебникова, В. Шацька).

Науковий доробок сучасних українських учених стосується цілої низки суттєвих питань музичного розвитку дітей, викладання музики в загальноосвітній школі, визначення перспектив музичного навчання школярів у межах загальної освіти.

Г. Падалка розглядає проблеми музичної освіти молодших школярів та підготовку висококваліфікованих фахівців у тісному взаємозв'язку й взаємозумовленості, як компоненти єдиної системи розвитку музично-естетичної культури суспільства. Автор вважає, що шлях дитини до мистецтва – це одна з

животрепетних проблем сучасної педагогіки. «Інтенсивне збагачення змісту життя кожної людини в наш час потребує великої уваги від педагогів, психологів, методистів до питань виховання, глибоких, вдумливих пошуків у справі залучення дітей із найбільш раннього віку до художньої творчості» [12, с. 3]. Г. Падалка підкреслює, що вчителі, які забезпечують музичну освіту, йдуть складним шляхом, прагнучи зробити художню культуру надбанням кожної людини, вбачаючи в масовості один з найістотніших показників своєї успішної праці.

Музично-педагогічна концепція сучасної освітньої парадигми – надання естетичного розвитку кожній дитині, уболівання за її всебічне, творче, емоційно-інтелектуальне зростання. Г. Падалка переймається ідеєю, що «музика збагатить і розвітить світосприймання школярів лише тоді, коли музичне виховання пройматиме всі сторони їхнього життя» [12, с. 5].

Як «підсистему загальноосвітньої галузі, що має забезпечувати систематичний процес музичного навчання, виховання та розвитку дітей, метою якого є формування музичної культури особистості як необхідного складника її гармонійного розвитку та різнобічного виховання (з орієнтирами на загальнокультурні та духовні цінності)», розглядає загальну музичну освіту школярів О. Лобова [6]. Вона побудувала дидактико-методичну систему формування основ музичної культури молодших школярів у процесі навчання в загальноосвітній школі. Її концепція розрахована на наявність повноцінних уроків музичного мистецтва (якнайменше одна година на тиждень) у початковій школі.

Наукова думка О. Лобової має схожі позиції з Г. Падалкою в тому, що вчені кваліфікують освіту учнів та відповідну підготовку вчителя як єдиний взаємозумовлений процес. Важливим аспектом упровадження системи формування музичної культури школярів є забезпечення наступності цього процесу в учнів початкової школи та відповідної культуро-творчої підготовки вчителя [6, с. 4].

Б. Голешевич у своїй монографії [13] розкриває евристичну сутність генези музичного мистецтва, психолого-соціальні передумови музичної інформатизації суспільства, філософський зміст поняття музичної евристики та способів її активізації в

молодших школярів. Автор пропонує особистісно зорієнтовані, евристичні методи викладання музичного мистецтва, надає великого значення умінням дітей аналізувати його, досліджує розвиток евристичності образного мислення та суджень учнів у процесі художньої творчості й у період постмузичної комунікації. Він називає чинники інтенсифікації активних видів творчої реалізації учнів у процесі музичної діяльності, подає педагогічний синтез мультимедійних та евристичних засобів освіти, пропонує перспективну генералізовану модель інкультурації школярів молодших класів на основі музичної евристики [13].

Т. Турчин розглядає модернізаційні процеси музичної освіти в початковій школі, наголошуючи на ефективності реалізації гуманно-естетичного підходу в навчальному процесі, оскільки проблема модернізації початкової загальної музичної освіти є одним з важливих завдань подальшого розвитку школи в Україні та зумовлена потребою вдосконалення освіти відповідно до сучасних умов розвитку суспільства. Це можна пояснити, «по-перше, зростанням людського чинника в цивілізаційних процесах, по-друге, визнанням ролі естетичного начала у формуванні особистості молодших школярів» [14, с. 3].

О. Борисова приділяє особливу увагу формуванню творчих здібностей молодших школярів у процесі такої форми засвоєння музики, як музично-ігрова драматизація. Вона акцентує увагу на тому, що «здібності людини виявляються не тільки в тому, як вона засвоює й відтворює набуті людством знання та вміння, а й як розв'язує на їхній основі нові завдання» [15, с. 2].

Автор наголошує, що повноцінна творча діяльність молодших школярів можлива в поєднанні «загальнотворчих і спеціальних музичних проявів дітей, чим вищий рівень загальних здібностей дитини, тим успішніше розвиваються й спеціальні її здібності. Розвиток спеціальних здібностей робить свій внесок у загальні здібності учнів» [15, с. 2]. Отже, заохочуючи молодших школярів до музичної навчально-ігрової драматизації, учитель початкової школи окреслює безпосередній шлях до забезпечення основ музичної освіти та виховання учнів.

С. Миколінська підкреслює значення й визначає шляхи формування слухової уваги молодших школярів під час сприйняття музики. На її думку, «слухова увага є необхідною умовою

для ефективного музичного розвитку учнів, яка в процесі музичного навчання має значний вплив на процес та результати музично-слухової, музично-виконавської та музично-творчої діяльності, постаючи важливим засобом їх регулювання» [16, с. 1].

Зауважимо, що в працях зарубіжних та вітчизняних діячів мистецтва, педагогів (Б. Асаф'єв, Л. Баренбойм, Н. Гродзенська, Д. Кабалевський, Л. Монтессорі, В. Петрушин, О. Ростовський, В. Шацька, Д. Юник та інші) розкривається значення слухової уваги для музичної діяльності, її вплив на результати музичної освіти школярів. Ми погоджуємось, що, досліджуючи глибинні процеси сприйняття, усвідомлення, відтворення музики молодшими школярами, важливо ґрунтуватись на усталених психолого-педагогічних теоріях для отримання достовірної наукової інформації стосовно формування конкретних умінь, музичних знань у процесі здобуття якісної музичної освіти.

Н. Данько розробила методiku інтегрованого навчання музики молодших школярів. Вона дотримується такої думки – «початкова освіта або перший рівень базової освіти, що передбачає стимуляцію творчого потенціалу особистості засобами різних видів мистецтва, набуття спеціальних знань, навичок, умінь відповідно до європейських стандартів, але з урахуванням національних етновиховних традицій» [17, с. 1], набуває особливого значення. Автор усвідомлює пріоритети сучасної стратегії української освіти, «яка базується на концептуальних засадах інтеграції змісту й гуманізації навчання, використанні дитячого фольклору як визначальної риси ментальності українського народу та невід'ємного складника національної культурної спадщини» [17, с. 1]. Трансляція основних освітніх пріоритетів у виміри початкової музичної освіти значно ускладнюється, на думку автора, у зв'язку з певними перешкодами, до яких Н. Данько слушно зараховує послаблення уваги та поваги суспільства до музичного навчання молодших школярів, яке виявляється в скороченні годин у навчальних програмах початкової школи. «Це значно гальмує процес модернізації освітнього середовища молодших школярів, досягнення кінцевої мети та виконання завдань цього напрямку початкової освіти» [17, с. 1].

С. Дицьо указує на необхідність упровадження інноваційних технологій, які «забезпечують широкий спектр особистісного розвитку школярів, породження нових знань, способів дій, особистісних смислів у вивченні мистецтва музики й ураховують найкращі здобутки національних народно-педагогічних традицій у навчанні та вихованні нового покоління» [18, с. 1]. Автор зауважує, що використання в освітньому процесі народної педагогічної традиції «є тим підґрунтям, на якому зростає духовність, національна свідомість, гідність нового покоління, а водночас, і розуміння, толерантність та повага до інших народів. Отже, використання народної педагогічної традиції в музичному навчанні учнів початкової школи має виняткове значення, зокрема в розробці технологій особистісно-орієнтованого музичного навчання» [18, с. 7]. С. Дицьо визначає зміст музичної компетентності учнів молодших класів та розглядає її в дослідженні як «інтегральну якість особистості, що складається з комплексу музичних знань, художнього досвіду, мистецьких цінностей та ставлення до них і може реалізовуватися у процесі музичної діяльності дитини» [18, с. 7].

Л. Заря висвітлила проблему формування інтересу молодших школярів до музики засобами мультимедійних технологій і зосередила увагу на доцільності застосування комп'ютерних технологій у процесі освіти та виховання молодших школярів, що обумовлює високу її ефективність завдяки можливості збільшити обсяг навчального матеріалу, узагальнити та систематизувати набуті знання, розвивати інтерес до змісту музичної освіти. Застосування мультимедійних технологій під час оволодіння музичним мистецтвом дає можливість «гнучко керувати потоками різноманітної інформації – текстами, графіками, анімаціями, зображеннями, музикою» [19, с. 6].

Б. Жорняк розкриває проблему формування творчої активності молодших школярів у процесі колективної діяльності. На початковому етапі навчання особливо доцільно закласти основи «формування соціально активної, різнобічно розвиненої особистості, яка готова до навчальної співпраці, художньо-творчої самореалізації, духовного самовдосконалення й вирішення складних завдань різних напрямків» [20, с. 1].

Автор визначає потенційні резерви, закладені в застосуванні методик організації колективної музичної діяльності учнів, зокрема, парні, групові, масові форми та їх модифікації: індивідуально-групові, диференційовано-групові, колективно-групові тощо, упродовж яких школярі включені в «багатопланову безпосередню взаємодію один з одним, що активізує їхні креативні здібності, створює сприятливі умови для формування творчої активності особистості молодшого шкільного віку» [20, с. 2].

Розвиток музичних здібностей учнів у початковій школі покладено на вчителів, які володіють відповідною компетентністю. У контексті нашого дослідження, згідно з окресленою концепцією в сучасних умовах обмеження навчального часу для опанування музичного мистецтва учнями в обсязі шкільної програми, заявлене у державних освітніх документах соціальне замовлення стосовно здійснення культуротворчої функції освіти уможливується за рахунок створення мистецького середовища з перших класів навчання в загальноосвітній школі. З огляду на викладене особливого статусу набуває вчитель початкової школи з відповідною підготовленістю, здатний забезпечити надання учням базових музичних знань та вмінь.

Об'єктивні передумови вдосконалення підготовки майбутніх учителів початкової школи до музично-освітньої роботи з молодшими школярами впливають з аналізу історико-теоретичного контексту та передбачають урахування основних соціально-економічних, культурно-політичних, геоструктурних та музично-освітнянських складників цього процесу.

Різні статуси освітніх закладів, форми навчання та виховання сприяли збереженню в історичному поступу держави цінностей музичної культури, що відіграло значну роль у розвитку музично-освітніх традицій і у духовному вихованні молоді.

Основою для розкриття змісту підготовки вчителя слугують зміни, що відбувалися в початковій школі, тому саме шкільну освіту можна розглядати як замовника підготовки майбутнього вчителя.

Як зазначає А. Ковтун, образ педагога як музично освіченої людини, яка володіє навичками співу, декламування під музику, гри на різних музичних інструментах притаманний

українській ментальності. Інтерес до проблем музичної підготовки вчителів особливо посилюється у ХХ ст. [21].

Важливим етапом розвитку вітчизняної педагогічної освіти були 20-ті рр. ХХ ст. (зміна державного устрою та освітньої політики, активізація діяльності політичних діячів). Як зауважує О. Овчарук, у цей період були закладені науково-теоретичні та практичні основи, які забезпечували національну спрямованість розвитку вітчизняної музичної освіти не тільки в досліджуваний період, а й протягом наступного етапу» [22, с.130].

У 20-ті рр. ХХ ст. питання підготовки майбутніх учителів до музичного виховання дітей і молоді активно розробляли Б. Асаф'єв, Н. Гродзенська, С. Шацький, Б. Яворський та інші). Відзначимо, що в ці роки вчителі здобували музичну освіту в таких навчальних закладах: Київська державна консерваторія, музично-драматичні інститути Києва, Харкова, Одеси, музтехнікуми, інститути народної освіти, педагогічні технікуми.

Досліджуючи проблему розвитку музичної освіти майбутніх педагогічних кадрів в Україні, А. Ковтун зазначає, що в цей період відомий педагог А. Шеншин [2] констатував виникнення нового терміна «загальна музична освіта». Учений констатував складну природу зазначеного терміна, де «загальне» є включення музичної освіти до системи загальної освіти як невід'ємної складової частини, оскільки будь-яка людина, яка одержує загальну освіту в школі, не може й не повинна обійти її музичного складника, якщо хоче бути всебічно й гармонійно розвинутою.

У повоєнні роки, незважаючи на труднощі, проблема підготовки вчителів до музичного виховання учнів отримала подальшу розробку в працях представників музичної педагогіки (Н. Ветлугіної, В. Шацької та ін.). Музично-педагогічні ідеї, що розроблялися видатними педагогами, музикантами, ученими та досвід підготовки вчителів до музичного виховання учнів (перша половина ХХ ст.) стали підґрунтям для подальшого розв'язання проблеми підготовки майбутніх учителів до забезпечення основ загальної музичної освіти молодших школярів.

Значні зміни, які стосувалися цілей, змісту й тривалості шкільної освіти, охоплює період 1956-1971 рр. Варто відзначити рішення в системі освіти, які позитивно вплинули на досягнення галузі народної освіти в післявоєнний період. Так, 50-60-ті рр.

пов'язані з діяльністю органів народної освіти щодо здійснення загальної обов'язкової семирічної (восьмирічної) і розширенням середньої освіти, вирішенням тих завдань, які були визначені у зв'язку з розвитком культури. Важливими були рішення директивних органів республіки стосовно того, що «державні органи, органи народної освіти повинні вжити енергійних заходів, щоб жодна дитина шкільного віку не була поза школою. Завершуючи обов'язкову початкову освіту..., досягати того, щоб здійснити загальне семирічне навчання в селах і десятирічне – у містах» [23, с. 43]. Ці рішення знайшли підтримку в загальнодержавному масштабі.

Здійснення системно-функціонального аналізу музичної освіти учнів молодшого шкільного віку в контексті реформ початкової школи та посилення значення музики в суспільному житті та побуті України довели, що в другій половині 60-70-х рр. ХХ ст. відбувалась низка реформ у змісті початкової освіти.

Основними напрямками реформування змісту початкової освіти були перехід від традиційного концентричного принципу побудови програм до лінійно-концентричного визначення змісту предметів, підвищення теоретичного рівня засвоєння знань, прискорення темпів навчання [24, с. 15]. У програмі 1965 р. предмету було повернено назву «Музика», а урок музики вперше розглядався як урок мистецтва [6, с. 48].

Зміни, які відбувалися в цілях, змісті й тривалості шкільної освіти в період 1956–1971 рр., вимагали якісно іншого кадрового складу. Започаткуванням системи підготовки вчителів початкових класів у вищій педагогічній школі України можна вважати такі документи 1956 р.: Постанову Ради Міністрів СРСР «Про додаткові заходи по впорядкуванню підготовки вчительських кадрів у педагогічних учбових закладах» [25]. З 1956 р. розпочалася професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи з вищою освітою на вперше створених факультетах підготовки вчителів початкових класів у п'яти педагогічних інститутах: Київському, Вінницькому, Бердичівському, Ізмаїльському, Глухівському.

На процес професійної підготовки майбутніх учителів, починаючи з 1969-го р., позитивно впливає видання журналу «Початкова школа», на сторінках якого публікувалися матеріали

досліджень науковців лабораторії початкового навчання Інституту педагогіки УРСР (М. Вашуленко, М. Богданович, Т. Горбунцова, Г. Коваль, О. Киричук, О. Савченко, Н. Скрипченко та ін.). У зазначений період здійснювалася підготовка педагогічних кадрів для початкових шкіл за подвійними спеціальностями («Музика» та «Образотворче мистецтво»), проте вирішення цієї проблеми не знайшло однозначної оцінки.

У другій половині 60-х–70-х рр. в Україні продовжувався розвиток і вдосконалення системи народної освіти та в її межах – естетичного виховання, створювалась принципово нова науково обґрунтована система освіти. Початкова школа отримала трирічну програму навчання.

Вагоме значення в процесі музично-естетичного розвитку молодшого школяра мало формування практичних навичок і умінь (співацьких, інструментально-виконавських, імпровізаційно-творчих) та приділення уваги народно-пісенній культурі різних націй і народностей в Україні.

Цей історичний період визначається пошуком можливостей удосконалення підготовки вчителів емпіричним шляхом, активізацією уваги держави до забезпечення кваліфікованими кадрами, тому в багатьох містах України (Бердичів, Вінниця, Глухів, Ізмаїл, Київ, пізніше в інших містах) відкрились музично-педагогічні факультети у педагогічних інститутах.

Вивчення історіографії підготовки вчителів, у тому числі – для викладання музики, засвідчило історичні факти, що розкрили потребу школи в учителях, спроможних проводити повноцінні уроки мистецтва; відсутність національної концепції музичної освіти вчителів різних спеціальностей; передумови зародження відповідної концепції на основі визнання провідної ролі музичного мистецтва у вихованні учнів. Зауважимо, що передумовою загальної музичної освіти учнів стало запровадження елементів загальної музичної освіти в підготовку майбутніх учителів різного фаху, що здійснювалось за допомогою відкриття відповідних факультативів, подвійних спеціальностей з метою вирішення конкретного практичного завдання – музичного виховання школярів. Вирішення цих проблем вимагало створення освітніх структур, спрямованих на відповідну

підготовку вчителів музики та співів. Такими структурами стали музично-педагогічні факультети в педагогічних інститутах.

Нагадаємо думку Б. Асаф'єва, який наголошував на тому, щоб музичне мистецтво не обмежувалось спеціально-музичними професійними досягненнями (видатних виконавців, професійною освітою в спеціальних музичних освітніх закладах), щоб не було великої прірви між професійно-музичним середовищем та широким загалом, оскільки таке замикання на суто професійно-музичних досягненнях значно зменшує коло слухачів. Тому важливо збільшувати кількість педагогів-інструкторів, які б чітко розуміли відмінність між професійною та загальною музичною освітою для зняття перешкод на шляху організації загальної музичної освіти на раціональних засадах [26, с. 47-60].

У 1971-1972 н. р. відбувся перехід початкової освіти на трирічне навчання за новими програмами та підручниками, у яких особливу увагу було надано проблемі взаємозв'язку навчання й розвитку молодших школярів. У зазначений період поширилися авторські концепції розвивального навчання (В. Давидов, Д. Ельконін, Н. Занков, В. Сухомлинський), активізувалися дослідження психологів і педагогів щодо способів управління навчальною діяльністю школярів (П. Гальперін, Н. Талізїна та інші), оволодіння школярами розумовими прийомами (В. Паламарчук, О. Савченко та інші).

Провідною дослідницькою тематикою стала проблема розвитку пізнавальної активності й самостійності молодших школярів; започатковано експериментальну методику навчання дітей 6-річного віку. Теорію та практику організації навчання шестирічних першокласників розробляли українські вчені (Н. Бібік, М. Вашуленко, Л. Коваль, О. Савченко, Н. Скрипченко та інші).

Ці зміни в початковій освіті сприяли зростанню вимог до професійної майстерності вчителя, рівня його науково-теоретичної підготовки та окреслили етап удосконалення вищої педагогічної освіти в умовах реформування початкової школи, який охоплює 1972–1984 рр. [24]. У цей період в Україні було відкрито сім нових педагогічних факультетів. До того ж, було організовано підготовку спеціалістів широкого профілю. Студенти мали право отримати додаткову спеціалізацію (керівник шкільного хору, оркестру народних інструментів, хореографіч-

них і драматичних колективів), що давало можливість у майбутньому організувати в школах музично-творчу діяльність учнів. Продовжувався пошук шляхів подальшого розвитку музичної освіти майбутніх учителів в педагогічних університетах з метою розкриття їхніх особистісних якостей, поглиблення загальнокультурного розвитку, стимулювання потягу до прекрасного. Це опосередковано відбивалося на естетичному вихованні учнів [27, с. 13-24].

Д. Кабалевський, пояснюючи свою позицію щодо рівня розвиненості вчителя, якому доводиться здійснювати музично-естетичне виховання в школі, зауважував: «Я не маю на увазі обов'язково вчителя музики... Адже є щось, що об'єднує всіх учителів, незалежно від предмета, який вони ведуть у школі. Це «щось» – дуже суттєве... Це є загальний духовний знаменник, ім'я якому – виховання» [28, с. 3]. Д. Кабалевський наголошував на тому, що в учня необхідно формувати творче начало на будь-яких навчальних заняттях. Для нашого дослідження важливий висновок про те, що вчителям бажано вводити естетичні елементи в кожний урок для збагачення емоційно-почуттєвої сфери учнів. Особливо значущою була в той період організація хорових колективів, оскільки в хоровому колективі та хоровому виконавстві вбачався не лише розвиток творчого, естетичного відчуття в учнів, а й виховний чинник: розвиток волі, організованості, дисципліни, загальної культури, естетичного смаку. Для виконання таких соціальних замовлень необхідні були відповідні кадри та умови здійснення цих задач. Для цього в процес підготовки вчителів молодших класів вводились функції класного керівника, який міг активно проводити позакласну роботу з учнями. У ній музичне мистецтво мало відігравати велику роль [21]. Нам близькі ідеї Д. Кабалевського в тому, що міцне підґрунтя загальної культури людини, основа для її гармонійного розвитку, закладається ще в дитинстві. Мистецтво має бути не лише предметом ознайомлення, а й могутнім засобом виховання в дітей творчості, благородних і чистих почуттів, високої громадянськості й душевної краси.

У 70-ті рр. вийшла постанова, за якою уроки музичного мистецтва мали проводити лише вчителі зі спеціальною освітою [27, с. 13-21]. За цим документом розширювались функції

музично-педагогічних факультетів, оскільки на них повинні були готувати вчителів співу не лише для середніх, а й для початкових класів.

Отже, незаперечними були успіхи загальноосвітньої школи в розвитку освіти другої половини 50-х – початку 80-х рр. Це було зумовлено процесом економічного зростання країни. Проте за весь період розвитку загальноосвітньої школи державні органи не мали змоги надати освіті пріоритетного значення в державному та місцевому бюджетах, тому економічний стан шкіл поступово погіршувався. У 70-х – на початку 80-х років економіка країни опинилася в стані глибокого застою, що позначилося на можливостях фінансування системи освіти.

Але виконання завдань виховання нового покоління, здатного до життя й праці в умовах науково-технічного прогресу, демократії, зростання економічної й соціальної відповідальності, вимагали створення нової школи, яка б мала міцну навчально-матеріальну базу, професійний склад учительських кадрів, а також покращила б якість знань учнів, наблизила їх не лише до досягнутого, а й до перспективного рівня розвитку науки і техніки. Тому програма перебудови народної освіти була пріоритетною серед оголошених у зазначений період інших програм. Зростала соціальна роль учителя й вимоги до його теоретичної й професійної підготовки.

Стан народної освіти на початку 80-х років знову вимагав її реформування. Проголошена реформа загальноосвітньої школи здійснювалася низкою постанов. Нагадаємо лише, що реформа загальноосвітньої й професійної школи визначала необхідність виконання таких основних завдань, серед яких: піднести суспільний престиж учителя <...>, його теоретичну й виробничу підготовку, повністю забезпечити потреби народної освіти в педагогічних кадрах [29, с. 40-41].

Підготовка майбутнього вчителя спрямовувалась на досягнення грамотного, методично досвідченого фахівця, який у межах своїх можливостей може оволодіти засобами музичного виховання для розвитку в учнях емоційної культури, адекватного відгуку на музичні твори та знань у сфері класичної музики. Вчителям початкових класів надавалась можливість за вибором одержувати додаткову кваліфікацію керівника дитячого хорово-

го колективу, вводились факультативні заняття для надання можливості вчителям одержувати додаткові вміння стосовно музичного виховання дітей (М. Грищенко, О. Петровський, З. Яропуд). У цей час відновився й досвід шістдесятих років щодо підготовки вчителів початкових класів з додатковою спеціальністю «Музика» [30, с. 3-19].

Перед Науково-дослідним інститутом України постало завдання забезпечити загальною музичною освітою вчителів всіх спеціальностей. Йдеться про надання можливості майбутнім учителям під час навчання розвивати свої музичні (мистецькі) здібності, розширення можливостей участі в художній самодіяльності як основній формі музичної освіти студентів немусичних спеціальностей. Держава створювала умови для розкриття творчих здібностей студентської молоді. За сприяння Міністерства вищої та середньої спеціальної освіти СРСР було організовано Всесоюзний фестиваль молоді (1975 р.) з метою широкого оприлюднення найкращого музичного досвіду студентів на радіо, телебаченні, у пресі [31, с. 4-5].

Аналізований період визначався, перш за все, впливом наукової думки, широким залученням учених у процес розбудови загальної музичної освіти серед майбутніх учителів, становлення їх професійної підготовки з урахуванням широких виховних можливостей музичної освіти.

У зв'язку з новими документами реформи постала необхідність внесення змін до основних законодавчих документів про народну освіту, чинних в українській республіці. Реформа школи (згідно з державним документом стосовно Основних напрямів реформи загальноосвітньої й професійної школи) змінила передусім традиційну структуру десятирічної загальноосвітньої школи.

Це законодавство цікавить нас у тому сенсі, що в ньому зафіксовано зміни в початковому навчанні. Початкова трирічна школа перетворювалася на чотирирічну, а навчання в ній починалося з шестирічного віку. Це створювало більш сприятливі умови для загального розвитку учнів, зростання ролі предметів естетичного циклу, забезпечення наступності дошкільної й початкової освіти.

У зазначений період активно досліджували проблеми формування в молодших школярів загальнонавчальних умінь і навичок, прийомів мислення, мотивації учіння, розвитку творчих здібностей у різних видах навчальної діяльності; розробляли проблему розвивального навчання на дидактичному й методичному рівнях; українські вчені вперше створили нові підручники з усіх предметів. У початковій школі широко впроваджували новаторські ідеї та авторські методики («Школа радості» В. Сухомлинського; «Школа людяності» Ш. Амонашвілі); використовували методи випереджального та індивідуально-диференційованого навчання; розпочали активну розробку теоретичних основ особистісно-орієнтованого навчання й виховання (І. Бех, А. Бойко, О. Савченко та ін.) [24, с. 26-27].

Уважаємо за доцільне відзначити, що перші підсумки реформи загальноосвітньої й професійної школи були оприлюднені на V з'їзді вчителів української республіки, який відбувся 15-16 травня 1987 р. у м. Києві. Делегати з'їзду заслухали й обговорили питання про перебіг виконання Основних напрямів реформи загальноосвітньої й професійної школи щодо подальшого підвищення якості навчання й виховання нового покоління.

Новий етап змін у початковій освіті та в підготовці майбутніх учителів охоплює 1985–1995 рр. (період оновлення професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи) [24, с. 11]. Реформа загальноосвітньої й професійної школи (1984 р.) сприяла оновленню змісту вищої професійної освіти. У 1984–1985 н. р. Державним комітетом народної освіти СРСР та Міністерством народної освіти УРСР було затверджено новий план спеціальності 2121 «Педагогіка та методика початкового навчання». З метою посилення ефективності викладання предметів до нього було включено семінарсько-практичну форму занять з методичних дисциплін. Також студентам надавали більше можливостей у самостійному виборі тем для написання курсових робіт з методики початкового навчання. У 1984–1985 н.р. було затверджено експериментальний план спеціальності 2121 «Педагогіка та методика початкового навчання» з додатковими спеціальностями «Музика» та «Образотворче мистецтво».

Етапом прогресивного розвитку вітчизняної концепції музичної освіти, професійного змушнення педагогічних кадрів на

засадах відродження Української державності, звернення до національних джерел навчання та виховання учнів та молоді можна вважати 90-ті роки. Цей період характеризувався становленням варіативного підходу до музичного виховання учнів, створенням нових програм з викладання музики (програми А. Авдієвського, Р. Марченко, О. Ростовського, Л. Хлебникової та ін.), що уможлилювалось завдяки гуманістичній спрямованості розвитку освіти в Україні [32, с. 268].

Можна констатувати, що в цей час остаточно визначилися науково-теоретичні погляди на вимоги до вчителя як культурного суб'єкта, музично ерудованого учителя-керівника творчих дитячих колективів, грамотного хормейстера, виконавця, який міг розглядатись як потенційний суб'єкт культурно-виховної роботи в школі [33, с. 4-13].

У зазначений період з'являється історичний для освітян документ: Державна національна програма «Освіта (Україна XXI століття)», 1993 р. [34].

Наприкінці ХХ ст. відбулась докорінна перебудова вищої освіти, підготовки вчителів для музичної освіти учнів на основі демократизації суспільства, утвердження особистісно-орієнтованого підходу до проблем професійного становлення вчителя, що стосувалось його загальнокультурного розвитку як високоосвіченої особистості, інтелігентної людини. Завдяки науково-педагогічним ідеям (УНДІ педагогіки) відбувалось поглиблення науково-теоретичної та методичної бази концептуальних змін в освітній галузі, які сприяли переорієнтації на формування професійної компетентності фахівця не лише як носія сукупності знань і вмінь, а й зорієнтованої на загальнокультурні цінності особистості, здатної до активної самостійної діяльності. Нові програми, навчальні плани середньої школи розширили можливості застосування музичної освіти. Концептуального значення набула дефініція «готовність майбутнього вчителя до музичного виховання учнів» як складна компетентнісна характеристика, яка вміщує музичні знання, методичні уміння, досвід їх використання в навчально-виховному процесі, здатність до професійного самовдосконалення [35, с. 2].

На підставі вивчення та аналізу історичних матеріалів можна стверджувати, що прогресивна концепція музичної освіти базувалась на нових методологічних засадах національного відродження, зростання естетичного складника підготовки майбутніх учителів, що значно збагатило та урізноманітнило процес музично-освітнього розвитку вчителів, у тому числі немuzичних спеціальностей на педагогічних факультетах.

Сучасний етап розвитку початкової освіти (1996–2015 рр.) визначається новими законодавчими й концептуальними засадами. У законі України «Про освіту» визначено нові орієнтири розвитку освіти. Метою проголошено всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, високих моральних якостей, виховання громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, саморозвитку та самовдосконалення [36].

Модернізаційні аспекти розвитку освіти відображено в інших законодавчо-нормативних документах: Концепції розвитку педагогічної освіти (1998 р.), Національній доктрині розвитку освіти у XXI ст. (2002 р.), Концептуальних засадах розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції в європейський освітній простір (2004 р.), законах «Про загальну середню освіту» (1999 р.), «Про вищу освіту» (2002 р., 2014 р.).

Державний стандарт початкової загальної освіти прийнятий Постановою Кабінету Міністрів від 20 квітня 2011 р. № 462, розроблений відповідно до мети початкової школи з урахуванням пізнавальних можливостей і потреб учнів початкових класів, визначає зміст початкової загальної освіти, який ґрунтується на загальнолюдських цінностях та принципах науковості, полікультурності, світського характеру освіти, системності, інтегративності, єдності навчання й виховання на засадах гуманізму, демократії, громадянської свідомості, взаємоповаги між націями і народами в інтересах людини, родини, суспільства, держави. Державний стандарт ґрунтується на засадах особистісно-орієнтованого й компетентнісного підходів, що зумовлює чітке визначення результативного складника засвоєння змісту початкової загальної освіти [37].

Освітні реформи, які впроваджуються від 1996 р., зумовили нові підходи до цілей і змісту підготовки майбутніх

учителів початкової школи, методологічну основу якої складають різні філософські підходи: антропологічний, синергетичний, системний, аксіологічний, культурологічний, кожен з яких є значущим у новій гуманістичній парадигмі. Гуманізація професійної підготовки майбутніх учителів ґрунтується на ідеї особистісно-орієнтованого навчання школярів, яка розроблялася ще на початку 90-х рр. ХХ ст.

На засадах гуманістичної парадигми були створені Державні стандарти професійної освіти. Державні галузеві стандарти для підготовки майбутніх фахівців з початкової освіти (керівник робочої групи – директор Інституту педагогіки і психології НПУ імені М. П. Драгоманова В. І. Бондар) почали розробляти після прийняття закону України «Про вищу освіту» (2002 р.), а з 2004 р. активно впроваджують у практику. Державний стандарт є нормативним документом, у якому закладено нове розуміння цілей і змісту професійної підготовки майбутніх учителів, що має забезпечити їхню готовність до організації навчального процесу з основних предметів базового навчального плану початкової школи [38, с. 1-4].

Позитивні зміни в організації сучасної початкової освіти стосуються: забезпечення наступності змісту дошкільної та початкової загальної освіти; особистісно-орієнтованого підходу в навчально-виховному процесі в початкових класах загально-освітніх навчальних закладів; формування ключових компетентностей учнів початкових класів, зокрема, загальнокультурної, громадянської, інформаційно-комунікаційної; екологічної спрямованості освіти; використання здоров'язберезувальних технологій; упровадження інформаційно-комунікаційних технологій в освітньому процесі початкових класів загально-освітніх навчальних закладів.

Проте, ми можемо констатувати зниження ролі мистецької освіти в початковій школі, на що негативно вплинули результати останніх реформ шкільної освіти. Певні позиції державних освітніх документів змушують прогресивну освітянську громадськість звернути увагу на можливі негативні впливи стихійної музичної освіти на виховання молодших школярів. Це зумовило необхідність звернення до аналізу розвитку національної системи музичного виховання учнів з метою

врахування кращих традицій і досвіду, здобутого протягом віків, і винайдення сучасних шляхів і методів заохочення школярів до музики, а також підготовки майбутніх учителів початкової школи до забезпечення основ загальної музичної освіти учнів.

Значний вплив на організацію музичної освіти молодших школярів мали сучасні програми, розроблені Л. Хлебниковою, Л. Масол, О. Лобовою, колективом під керівництвом О. Ростовського.

Отже, з'ясовуючи передумови оновлення освіти, зважаючи на певні позитивні звершення та виявлені недоліки в процесі її історичного розвитку, можна стверджувати, що протягом усього періоду освітнього поступу в Україні державні органи, які брали участь у творенні системи освіти країни та її реформуванні, виконували державне замовлення щодо поліпшення її організації та змісту відповідно до наявних політичних та економічних умов. Вони мали позитивні й негативні наслідки в різні історичні періоди. Але в усі часи суспільством була усвідомлена духовна цінність музики та необхідність її застосування у вихованні школярів.

Процес загальної музичної освіти в країні здійснювався в різних напрямках розвитку та виховання молодших школярів з урахуванням державно-історичних надбань, освітніх реформ. Для безпосереднього освітнього впливу музичного мистецтва були використані різні форми реалізації музично-освітньої діяльності. Держава забезпечувала також певний рівень музично-естетичного виховання учнів у позашкільних закладах. Цей процес відіграв важливу роль у становленні музичної освіти молодших школярів, оскільки музичні здібності, творчі можливості дітей могли виявлятися у безпосередній музично-виконавській та навчальній діяльності.

Підсумовуючи, зазначимо, що вивчення й аналіз архівних документів, державних нормативних актів, навчальних програм в аспекті історичного розвитку різних форм музичного виховання та освіти молодших школярів довели, що для ХХ століття в різні часи були характерні підйоми та деякі спади активності цього процесу. Натомість, у кожному історичний період педагоги України приділяли значну увагу музичному вихованню та освіті учнів. Необхідний обсяг музичних знань,

практичних умінь, постійна підтримка музичних уподобань школярів та заохочення їх до творчої діяльності не лише на уроках музичного мистецтва, а й під час участі в різних гуртках та студіях, хорах та оркестрах, цікавих творчих зустрічах та відкритих сценічних виступах були завжди притаманні вчителям, які свої знання та музичний досвід передавали учням, формуючи основи їхньої музичної освіти та виховання.

Зміни в підготовці майбутніх учителів початкової школи до забезпечення основ загальної музичної освіти учнів зумовлені характером розвитку сучасного суспільства, зокрема, підвищенням ролі гуманістичних пріоритетів у соціальному просторі; ментально-психологічними змінами в ціннісних орієнтаціях людини; актуалізацією культуротворчих чинників формування особистості; підвищенням ролі мистецтва в становленні національної самосвідомості учнів від початку навчання в школі; потребою протидії поширенню невибагливих зразків масової культури шляхом естетичного розвитку дітей молодшого шкільного віку.

Суттєвою передумовою внесення корективів у систему підготовки студентів зі спеціальності «Початкова освіта» виступає також зміна освітньої парадигми в сучасній початковій школі. Йдеться про необхідність упровадження принципів і методів розвивального навчання з опорою на можливості мистецтва, підтримку індивідуальності учня та ліквідації перекосів у бік раціонального розвитку дитини за рахунок емоційного, подолання технократичного спрямування навчання вже в початковій школі, де роль учителя в закладанні основ особистісного ставлення дитини до світу музики є особливо суттєвою.

Передумовами оновлення сучасної підготовки майбутніх учителів початкової школи можна вважати: постійний супровід державними документами змін в освітній галузі, організаційні заходи щодо відкриття спеціальних музичних відділень у педагогічних інститутах, удосконалення програм та методичного забезпечення шкільної музичної освіти, упровадження музичної освіти в загальний розвиток майбутніх учителів, поглиблення їхніх знань, творче розкриття кожної особистості, відкриття можливостей самоосвіти, що інтегрувалося в усі спеціальності для підготовки компетентних учителів.

До визначальних передумов оновлення музичної підготовки вчителя початкової школи зараховуємо також потребу в нівелюванні дії чинників, що стримують досягнення професійності. Йдеться про недостатність використання мистецьких важелів у становленні професійної майстерності студентів, зокрема «техніки» педагогічної діяльності (педагогічна мовленнєва інтонація, естетичне відчуття форми під час планування уроку, актуалізація естетико-комунікативних чинників спілкування з молодшими школярами тощо). Важливого значення набуває мистецький розвиток майбутніх учителів для активізації творчого складника їхньої професійної підготовки (здатність до варіативного застосування технологій навчання й розвитку дітей, до педагогічної імпровізації, до створення нових форм і прийомів роботи з учнями).

Протягом усього періоду, що передував сучасним настановам підготовки вчителів початкової школи, основною тенденцією було надання музичній освіті загального характеру, наближеного до широкої слухацької аудиторії, у тому числі дитячої.

З огляду на нашу проблему відбувається забезпечення основ загальної музичної освіти учнів. Ми розуміємо «основи загальної музичної освіти» як процес і результат набуття в початковій ланці освіти елементарних музичних знань, умінь і навичок, музичного досвіду, здатності молодших школярів до естетичного сприймання, розуміння й відтворення музики відповідно до власного особистісного потенціалу з метою його реалізації під керівництвом учителя.

З огляду на викладене зазначимо, що «забезпечення основ загальної музичної освіти учнів» розглянуто нами як процес передавання вчителем початкової школи набутих упродовж професійної підготовки базових музичних знань, умінь, навичок, досвіду музично-творчої діяльності молодшим школярам у процесі самореалізації в музично-освітній діяльності з метою здійснення гуманістичної спрямованості освіти та культурно-розбудовчої перспективи суспільства.

Отже, зауважимо, що визначені нами передумови вказують на основні специфічні проблеми на шляху підготовки вчителів початкової школи до забезпечення основ загальної музичної освіти школярів, вирішення яких ми вбачаємо в

необхідності посилення використання мистецьких важелів у професійній підготовці вчителів та у необхідності зорієнтувати можливості мистецтва на підготовку вчителів початкової школи за рахунок музично-освітнього спрямування навчання.

Окремі положення висвітлено у таких матеріалах автора:

Дорошенко Т.В. Об'єктивні передумови вдосконалення підготовки майбутніх учителів початкової школи до музично-освітньої роботи з молодшими школярами / Т.В. Дорошенко // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка [Текст]. Вип. 140 / Чернігівський національний педагогічний університет імені Т.Г. Шевченка ; гол. ред. Носко М.О. – Чернігів : ЧНПУ, 2016, 2016. – 428 с. (Серія: Педагогічні науки). – С. 137-142.

Джерела:

1. *Каган М. С.* Мир общения: проблема межсубъектных отношений / М. С. Каган. – М. : Политиздат, 1988. – 319 с.

2. *Лобова О.* Формування основ музичної культури молодших школярів : теорія та практика : монографія / Ольга Лобова. – Суми : Мрія, 2010. – 516 с.

3. *Коменский Я. А.* Законы хорошо организованной школы / Я. А. Коменский // Избранные педагогические сочинения : в 2 т. – М., 1987. – Т. 2. – С. 133-163.

4. Енциклопедія освіти / гол. ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.

5. *Сухомлинська О. В.* Періодизація педагогічної думки в Україні : кроки до нового виміру / О. В. Сухомлинська // Розвиток педагогічної і психологічної наук в Україні, 1992 – 2000 : зб. наук. пр. до 10-річчя АПН України / Акад. пед. наук України. – Харків, 2002. – Т. 1. – С. 37-54.

6. *Лобова О. В.* Дидактико-методична система формування основ музичної культури молодших школярів у процесі загальної музичної освіти : дис. ... доктора пед. наук : спец. 13.00.02 «Теорія та методика музичного навчання» / Лобова Ольга Володимирівна ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2011. – 508 с.

7. *Асафьев Б.* Избранные труды : в 7 т. / Б. Асафьев. – М. : Изд-во Академии наук, 1952. – Т. 1. – 398 с.

8. *Яворский Б. Л.* Воспоминания, статьи, письма : в 2 т. / Б. Л. Яворский ; под. общ. ред. Д. Шостаковича. – М. : Музыка, 1964. – Т. 1. – 670 с.

9. *Стеценко К. Г.* Проект програми по співам в «Єдиній школі» [1918 р.] [Київ]. Автореф. та машинопис с правками / К. Г. Стеценко // Ін-т рукописів НБУВ НАН України. – Ф. 62. – Спр. 159. – Од. зб. 1. – Арк. 10.

10. *Леонтович М. Д.* Практичний курс навчання співу у середніх школах України (з педагогічної спадщини композитора) / М. Д. Леонтович. – К. : Муз. Україна, 1989. – 136 с.

11. *Верховинець В. М.* Весняночка : ігри з піснями для дітей дошк. і мол. шк. віку / В. М. Верховинець. – 5-е вид. – К. : Муз. Україна, 1989. – 343 с.

12. *Падалка Г. М.* Учитель, музика, діти / Г. М. Падалка. – К. : Муз. Україна, 1982. – 144 с.

13. *Голешевич Б. О.* Эвристические основы педагогики общего музыкального образования : монография / Б. О. Голешевич. – Могилев : МГУ им. А. А. Кулешова, 2009. – 272 с.

14. *Турчин Т. М.* Теоретико-методичні засади модернізації початкової музичної освіти в Україні : автореф. дис. ... доктора пед. наук : спец. 13.00.02 «Теорія та методика музичного навчання» / Турчин Тамара Миколаївна ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2014. – 44 с.

15. *Борисова О. О.* Формування творчих здібностей молодших школярів у процесі музичної навчально-ігрової драматизації : автореф. дис. ... наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Теорія та історія педагогіки» / Борисова Олена Олександрівна ; Укр. держ. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 1994. – 20 с.

16. *Миколінська С. І.* Методика формування слухової уваги молодших школярів на уроках музики : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.02 «Теорія та методика музичного навчання» / Миколінська Світлана Іванівна ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2013. – 20 с.

17. *Данько Н. П.* Методика інтегрованого навчання музики молодших школярів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.02 «Теорія та методика музичного навчання» / Данько Наталія Павлівна ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2013. – 21 с.

18. *Дицьо С. В.* Методика реалізації особистісно-орієнтованих технологій музичного навчання учнів початкової школи на основі народнопедагогічних традицій : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.02 «Теорія та методика музичного навчання» / Дицьо Світлана

Володимирівна ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2012. – 20 с.

19. *Заря Л. О.* Методика формування у молодших школярів інтересу до музики з використанням мультимедійних технологій : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.02 «Теорія та методика музичного навчання» / Заря Лариса Олександрівна ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. – К., 2013. – 20 с.

20. *Жорняк Б. Є.* Методичні засади формування творчої активності молодших школярів засобами колективної музичної діяльності : автореф. дис. канд. пед. наук : спец. 13.00.02 «Теорія та методика музичного навчання» / Жорняк Богдана Євгенівна ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2013. – 21 с.

21. *Ковтун А. В.* Розвиток музичної освіти майбутніх педагогічних кадрів в Україні (друга половина ХХ століття) : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Ковтун Анна Володимирівна ; Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди, 2015. – 283 с.

22. *Овчарук О.* Розвиток музично-педагогічної думки в Україні на початку ХХ ст. (1905-1925) : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.02 «Теорія і методика музичного навчання» / Овчарук Ольга Володимирівна ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2001. – 195 с.

23. XVI съезд Коммунистической партии (большевиков) Украины. – К. : Госполитиздат УССР, 1949. – 256 с.

24. *Коваль Л. В.* Професійна підготовка майбутніх учителів у контексті розвитку початкової освіти: технологічний підхід : монографія / Л. В. Коваль. – Донецьк : ЛАНДОН-XXI, 2011. – 330 с.

25. Про додаткові заходи по впорядкуванню підготовки вчительських кадрів у педагогічних учбових закладах : наказ № 299 від 6 липня 1956 р. // Збірник наказів та розпоряджень Міністерства освіти Української РСР. – 1956. – № 15. – С. 10-14.

26. *Асафьев Б.* Музыка в современной общеобразовательной школе / Б. Асафьев // Избранные статьи о музыкальном просвещении и образовании. – Л., 1973. – С. 47-60.

27. Про підсумки виконання планів соціалістичних зобов'язань 1975 року і дев'ятої п'ятирічки в цілому в галузі народної освіти та заходи по виконанню завдань першого року десятої п'ятирічки // Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти Української РСР. – 1976. – № 10. – С. 13-24.

28. *Кабалевский Д. Б.* Воспитание ума и сердца : кн. для учителя / Д. Б. Кабалевский. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Просвещение, 1984. – 206 с.

29. Про реформу загальноосвітньої і професійної школи : зб. док. і матеріалів. – К. : Політвидав України, 1984. – 110 с.

30. Про заходи по вдосконаленню підготовки, підвищенню кваліфікації педагогічних кадрів, поліпшенню умов їх праці й побуту : наказ № 264 від 07.08.1984 р. // Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти Української РСР. – 1985. – № 3. – С. 3-19.

31. О проведенні первого Всесоюзного фестивалю самодіяльного творчства трудящихся : інструктивное письмо Міністерства высшего и среднего специального образования СССР № 10 от 21 февраля 1975 г. // Бюллетень Міністерства высшего и среднего специального образования СССР. – 1975. – № 4. – С. 4-5.

32. *Горбенко С. С.* Історичний розвиток музичної освіти дітей шкільного віку гуманістичної спрямованості / С. С. Горбенко // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 14: Теорія і методика мистецької освіти. – К., 2004. – Вип. 1 (6). – С. 263-269.

33. *Шевченко Г. П.* Духовна культура і педагогіка / Г. П. Шевченко // Формування духовної культури учнівської молоді : зб. наук. пр. / за заг. ред Г. П. Шевченко. – Луганськ, 1997. – С. 4-13.

34. Про державну національну програму «Освіта» (Україна XXI століття) [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 3 листопада 1993 р. № 896. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/896-93-p>.

35. Концепція естетичного виховання учнівської молоді в умовах відродження Української національної культури // Інформаційний збірник Міністерства освіти України. – 1992. – № 5. – С. 2-20.

36. Закон України «Про освіту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>.

37. Державний стандарт початкової загальної освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/462-2011-p>.

38. *Савченко О. Я.* Удосконалення професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів / О. Я. Савченко // Початкова школа. – 2001. – № 7. – С. 1-4.